

Jelena Ćuković

*Institut za etnologiju i antropologiju
Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
jelena.cukovic@f.bg.ac.rs*

Miloš Milenković

*Odeljenje za etnologiju i antropologiju
Filozofski fakultet Univerziteta u Beograd
milmil@f.bg.ac.rs*

Mogućnosti i prepreke za kreiranje Inkluzivnog registra nematerijalnog kulturnog nasleđa AP Vojvodine – antropološka analiza *

Apstrakt: U radu se razmatra trenutno stanje institucionalne prakse zaštite nematerijalnog kulturnog nasleđa (NKN) u odnosu na ideju, iznetu u antropološkoj literaturi, o neophodnosti uspostavljanja inkluzivnog registra NKN, na teritoriji cele Republike Srbije i posebno za AP Vojvodinu. S obzirom na principe Uneskove Konvencije o zaštiti NKN i prateće Operativne smernice za njeno sprovođenje, etnička atribucija nasleđa, predložena kao rešenje problema podzastupljenosti manjinskog nasleđa u državnom registru, analitički se pokazuje kao moguće, mada nedovoljno. Iako kreiranje paralelnih registara nije onemogućeno ni Uneskovom metodologijom niti globalnom kulturnom politikom, postojeća Mreža zaštite, kao i problem podzastupljenosti manjinskih identiteta, ne bi bili rešeni na način koji od antropologije, a posebno od primenjene etnologije, ne bi tražio trenutno prevelika teorijska i moralna odricanja. Analiza nesklada između teorijskog aparata antropologije, prakse primene etnologije u sistemu zaštite, pravnog okvira zaštite nacionalnih manjina i rezultata kvalitativnog istraživanja među manjinskim zajednicama, ukazuju na neophodnost daljeg međusobnog prilagođavanja nauke, administracije i nevladinog sektora kroz međusektorsku saradnju.

Ključne reči: nematerijalno kulturno nasleđe, Vojvodina, Srbija, manjinske grupe, manjinska prava, kulturni identiteti, inkluzija, multikulturalizam, interkulturalnost

* Članak sa projekta 177017 „Identitetske politike Evropske Unije: Prilagođavanje i primena u Republici Srbiji“ koji Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja finansira na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu i projekta ERASMUS+, „Žan Mone modul Antropologija Evropske unije“ na Odeljenju za etnologiju i antropologiju istog fakulteta.

Uvod

Nacionalni registar nematerijalnog kulturnog nasleđa Republike Srbije je, prema koleginicama i kolegama koji etnologiju i antropologiju primenjuju u praksi i održavaju taj registar, već inkluzivan.¹ Da li ta činjenica čini suvišnim nastojanje na preispitivanju karaktera njegove inkluzivnosti? U ovom članku se nadovezujemo na nedavno otvorenu debatu o podzastupljenosti manjinskog nematerijalnog kulturnog nasleđa u državnom sistemu zaštite (Milenković 2014a) i preispitujemo tezu da ne postoji izražena svest o „potencijalnom problemu koji treba prevenirati, kao ni o posledicama do kojih bi dalji izostanak organizovane i promovisane brige o kulturnom nasleđu nacionalnih manjina i etničkih zajednica mogao da dovede našu državu, društvo i građane“ (Milenković, Antonijević i Spremo 2019, 718). Analizu ograničavamo na teritoriju AP Vojvodina, dok ćemo u nekoj od narednih analiza inkluzivnost registra preispitivati na primeru istraživanja u kulturnoj regiji Sandžak/Raška oblast.² Pri analizi se rukovodimo idejom da je zaštita nematerijalnog kulturnog nasleđa, kao repozitorijuma ključnih simbola na kojima etnokonfesionalne zajednice zasnivaju taj dominantni oblik svog identiteta, instrument mira, stabilizacije i razvoja u postkonfliktnim društvima (Milenković 2014a; Čuković 2017). Takođe, nastavljamo preispitivanje da li antropolozi mogu i treba da programski sprovedu izvesna odricanja od antirealističko/konstruktivističkog glavnog toka discipline kako bi svoje liberalne ciljeve ostvarivali tradicionalnim/konzervativnim etnološko-folklorističkim sredstvima (Milenković 2014b).

Da li je registar inkluzivan?

Većina ispitanika širom Vojvodine³, nakon što im je tokom istraživanja predočen nacionalni popis, izjavljuju da elemente koji su na njemu pobrojani ne smatraju svojim nasleđem. Element koji je izdvojen u Vojvodini (po kriterijumu

¹ To zvanično stanovište može se naći na adresi <http://www.nkn.rs/cyr/elementi-nkn?page=1>, odakle je zajedno s kratkim objašnjenjima preuzeto 29.5.2019.

² Terensko istraživanje recepcije i upotrebe zaštite NKN u AP Vojvodina obavlja Jelena Čuković od 2015. godine do danas, dok terensko istraživanje u Sandžaku/Raškoj obavlja Miloš Milenković, u istom periodu. U ovim aktivnostima povremeno učestvuju i Marko Pišev, Danijel Sinani, Dušica Živković, Snežana Ašanin i Danijela Filipović.

³ Istraživanje je izvršeno u periodu od 2015. do 2019. godine i pokrilo je desetina naselja u Vojvodini, sa više od 50 dubinskih intervjua i preko 60 popunjenih upitnika otvorenog tipa. Informanti su mahom pripadnici manjinskih grupa (odnosno oni koji se tako osećaju), oformljenih prevashodno na etnokonfesionalnim ali i po mnogim drugim osnovama. Ovde referiramo na prvu grupu podataka, imajući u vidu da nematerijalno

prepoznavanja) je svakako cipovka, ali nisu svi posmatrali pravljenje cipovke iz perspektive tradicionalne tehnologije. Stoga, ako je suština Uneskovog prepustanja državama da prijave elemente NKN na svojim teritorijama, a ne isključivo one tipične za većinsko stanovništvo, ovoj listi treba dodati elemente koji su ekskluzivno važni za manjinske identitete.

Postojanje socijalnog ekskluziviteta većinske identitetske grupe je ono što oseća veliki broj ispitanika, i to u ovoj državi nije stvar samo etničkog ili konfesionalnog identiteta, već i političke svesti, opštih vrednosti i interesovanja. Pojedini informanti koji, iako su načelno definisali sebe kao pravoslavne Srbe (ili su ih drugi tako definisali), takođe ne misle da pripadaju većini, odnosno smatraju da je većinski kulturni identitet u diskrepanciji sa njihovim. Još su Stil i Aronson (Steele and Aronson 1995) objasnili da u multikulturalnim društvima uvek postoje valorizovane i devalorizovane identitetske grupe, gde se ekskluzivitet valorizovane smatra pretnjom po socijalni mir. Ekskluzivitet većinskog identiteta može se doživeti kao administrativno oruđe za asimilaciju, onda kada je pripadnost većinskoj grupi uslov za postizanje važnih ciljeva u životu pojedinca, u smislu „propisanosti“ (videti Brković 2008). To je potencijalna pretnja stabilnosti u oblastima kao što je Vojvodina. Postavlja se pitanje da li je Nacionalni registar inkluzivan ako sadrži nekoliko elemenata nematerijalnog kulturnog nasleđa ekskluzivno manjinskih grupa? Da li je sistem zaštite funkcionalan⁴, na taj način da njemu mogu da pristupe pripadnici svih zajednica u Vojvodini?

Od početka se pokazalo da istraživanje nematerijalnog kulturnog nasleđa ima dve strane. Prva, koja se formirala nakon 2003. godine i donošenja Uneskove Konvencije i koju možemo nazvati formalnom, i druga etnološko-antropološka koja je postojala od kad postoji samo istraživanje ove oblasti i koju možemo nazvati suštinskom.

Formalna strana istraživanja, koja takođe može biti nazvana preduzetničkom, menadžerskom i institucionalnom odnosno političkom, podrazumeva usvajanje određene terminologije i distinktivne metodologije kroz koju se sakupljaju podaci. Sama konstrukcija termina „nematerijalno kulturno nasleđe“ dolazi od Uneska, i čitav sistem zaštite, menadžmenta i interpretacije koja ga okružuje zahteva specifičan, administrativni prilaz. Kulturno nasleđe i njegovi elementi prolaze kroz stroge kriterijume selekcije obojene demokratskim načelima i zapadnoevropskim vrednostima. S druge strane, istraživanje koje je označeno kao suštinsko, u izvesnom smislu je naučno, i etnolozi i antropolozi se njime bave oduvek. To je istraživanje koje razvija terminologiju u odnosu na

nasleđe tipično za zajednice oformljene na interesnoj, starosnoj, seksualnoj i drugim osnovama još uvek nisu „stigle na red“.

⁴ O sistemu zaštite NKN u Srbiji, procesima identifikacije, prijavljivanja i upisa na nacionalnu listu, kao i o akterima koji u njemu operišu pogledati u Ćuković (2019a), Ćuković (2019b).

dobijene podatke i interpretira ih odgovarajućom metodologijom. Nasleđe ovde nema vrednosnu konotaciju, već se posmatra kao važan faktor identiteta (poželjno) kakva god da je istraživačeva vrednosno-ideološka podzadina.

Učesnici u istraživanju smatraju da su formalno definisane obaveze nedovoljne za promenu svakodnevnog života pripadnika i pripadnica manjinskih grupa. Manjinskim grupama nije zabranjeno da upišu ono što smatraju distinktivnim elementima nematerijalnog kulturnog nasleđa na Nacionalnu listu, ali oni nisu na to ohrabreni. Povrh toga, zaključak koji izvodimo iz dosadašnjeg istraživanja je da po pravilu nisu ni svesni da je to moguće. To nam govori da smo veoma daleko od pune inkluzivnosti registra, kada je o primeni etnološko-antropološke teorije u praksi reč. Moguće je, iz perspektive onih ispitanika koji su pripadnici manjinskih grupa a uključeni su u menadžment kulturnog nasleđa, s tim da je potrebno razmatranje prirode njihovog zalaganja (motivacija čisto politička, ili radi benefita pojedinca ili istinska potreba da se pomogne zajednici). Ipak, nemoguće je iz perspektive onih koji nisu u tim krugovima, nisu povezani s profesionalcima i nisu osposobljeni da operišu u sistemu zaštite do tog nivoa da svoje ni ne prepoznaju kao takvo.

Počnimo od nalaza o preovladavanju argumenta u globalnoj antropološkoj zajednici, da je Uneskov koncept kulture taj koji reprodukuje razlike među kulturnim grupama, naglašavajući njih nasuprot sličnostima među kulturama (Milenković 2016, 92). Zapitajmo se zar ne bi tome služio i inkluzivni registar kada bi dobio inkluzivni karakter (Čuković 2019, 120–124). Odgovor smo potražili u razgovoru s ispitanicima, koji indirektno odbacuju njegove insularne efekte po stanovništvo Vojvodine: „želim da znam o ljudima sa kojim živim... a ne da svako gleda svoja posla... ali hoću i da oni znaju o meni.“

Ideja o ne samo uzajamnom uvažavanju različitih zajednica u Vojvodini već i o preplitanju po drugim identitetskim odrednicama u odnosu na etnokonfesionalne, česta je među ispitanicima. Zanimljivo je da je većinski identitet Srbije u nekim mestima u Vojvodini – zapravo manjinski. Na primer u mestu Padej, ili Adi, gde je većinsko stanovništvo mađarsko, Selenča gde je većinsko slovačko. Tu bi uspostavljanje interkulturalnih umesto multikulturalnih politika pomoglo većoj društvenoj integraciji.

Može se reći da je birokratizacija kulturnih identiteta iznuden potez u borbi između stručnjaka za kulturu i birokratskih okvira koji su instrumentalizovani od strane političkih državnih struktura. Ispitanici koji se bave menadžmentom kulturnog nasleđa donekle su spremni za esencijalizaciju sopstvenog identiteta u borbi za određene benefite za sebe i svoju zajednicu i nemaju ništa protiv da kao takvi budu prepoznati – dokle god su prepoznati. Razlozi neprisutnosti elemenata nematerijalnog kulturnog nasleđa manjinskih grupa na nacionalnom registru u Srbiji (za razliku od Francuske) nisu posledica diskriminacije ili nedostatka volje, što je Milenkovićev nalaz na osnovu rada među kolegama koji

rade u praksi zaštite (Milenković 2016, 96), već nepostojanja sistema koji bi jasno i donekle obavezujuće delovao u navedenom smeru.

Zavod za kulturu Vojvođanskih Slovaka u uvodnom tekstu, naslovnoj strani svog sajta, iza kojeg stoji Milina Sklabinski, smisleno postavlja aktere u sledeći red:

Očuvanje kulturnog nasleđa manjinskih zajednica specifično je kao i celokupna manjinska problematika. Ono sa jedne strane uživa pažnju države matice, iz koje je zajednica potekla, a sa druge strane uživa pažnju države u kojoj je to kulturno nasleđe stvarano i u kojoj se ono čuva. Ipak, najvažniju ulogu u očuvanju kulturnog nasleđa jedne manjinske zajednice imaju upravo pripadnici te zajednice koji sami, iako krhkih kapaciteta, imaju pravo, ali i obavezu, da stvaraju mehanizme očuvanja i unapređenja svog nasleđa, kao i da usmere pažnju nacionalnih strategija (države čiji su građani i države matice) ka istinskim vrednostima i kulturnim tekovinama.⁵

Ispitnici koji nisu iz miljea kulturnog menadžmenta, i koji svoje postojanje osvedočeno baziraju na nacionalnom identitetu moraju biti upućeni da imaju pravo da elemente koje ga čine neguju i ističu, isto kao što to mogu svi drugi stanovnici države u kojoj žive. Evo izvoda iz jednog upitnika:

Šta je za tebe nematerijalno kulturno nasleđe?
 Jezik, folklor.
 Koja je najznačajnija odrednica tvog identiteta?
 Nacionalnost.
 Da li se identifikuješ s većiniskim kulturnim identitetom države u kojoj živiš?
 Ne.

Nesumnjivo da je na prostoru na kojem je vrlo često postojao kontekst u kojem je pripadnost određenoj nacionalnosti značila smrt, problematično ne zauzeti se za okvire u kojima će identitet moći da se neugroženo performira i prizna.

Na izvestan način većina elemenata nematerijalnog kulturnog nasleđa na Nacionalnoj listi važne su za identitete koji su manjinski. Malo ljudi u Republici Srbiji može da se pohvali da je deo njegovog identiteta svirač kavala, ili filigranski zanatlija, ili da pravi kačkavalj, ili da je klesar (ili još ređe klesarka), da zna da veze, da peva iz vika, pravi kazane, kuva žmare. Dok, sa druge strane, veliki broj stanovnika Republike Srbije zna da govori romski ili još više mađarski (jezik je važan element nematerijalnog kulturnog nasleđa). Nije namera da trivijalizujemo listu i elemente na njoj, već upravo suprotno, da ovde ispitamo potencijal njene inkluzivnosti.

Mnogi pripadnici manjina u Vojvodini, kao i većina ispitanika imaju dvojno državljanstvo. Veći deo je odlazio bar na neki period u svom životu da proba

⁵ Sajt slovačkog zavoda za kulturno nasleđe. <https://www.slovackizavod.org.rs/sr/kulturno-nasledje>

da radi i živi u matičnoj državi. Opšti utisak ispitanika je da se u matičnim državama osećaju kao stanovnici drugog reda, i da žele da budu u Srbiji koju vide kao svoju zemlju. Manjinski jezik je za mlade sredstvo za dobijanje pasoša, a prilike ih, uprkos osećanju nelagodnosti u matičnim državama, teraju odavde, kao uostalom i mlade iz većinske grupe stanovnika u Srbiji. Očuvanje kulturnog nasleđa dodatno još je otežano činjenicom da neće biti kome da se prenese...

Slovačko selo Selenča u opštini Bač svelo se na svega 2000 ljudi. Odatle se u Novi Sad odselila jedna ispitanica – I.P. koja ima 39 godina, veoma je aktivna u slovačkoj manjinskoj zajednici na nivou Vojvodine. Ona se takođe bori za opstanak i ostanak u Srbiji, znajući da trenutno ne može da nađe posao u struci u Slovačkoj. Ona je politikolog i radi honorarno za nekoliko organizacija. Kulturno nasleđe je relativno novo polje za nju, ali je učestvovala u nizu projekata i volela bi da bude i više uključena. Njen primer govori o aktivizmu na visokom nivou, koji postoji zarad pozicioniranja u društvu.

Naivno slikarstvo je važno za slovačku kulturu u Vojvodini ali ima još mnogo stvari na koje smo ponosni i koje bi smo voleli da budu na taj način zaštićene.

Bunjevačka manjina, tačnije KUD „Bunjevka“, nedavno je organizovala panel konferenciju „Usmeno narodno blago, običaji i tradicija bačkih Bunjevaca“, čemu je prisustvovala regionalna koordinatorica koja je zadužena za upisivanje elemenata nematerijalnog kulturnog nasleđa. U prilogu koji izveštava o ovom događaju⁶ stiže se utisak da je regionalna koordinatorica u kontroli. Ona neminovno jeste zadužena za proveru birokratskog i suštinskog formulisanja kandidate, ali treba da bude tu da bi pomogla da se ti uslovi ispune.

Ovo istraživanje, takođe, pokazuje želju i inicijativu značajnog dela ispitanika da se uključe u proces zaštite nematerijalnog kulturnog nasleđa doprinosom elemenata iz svoje zajednice. Jedan od ispitanika napravio je analogiju sa interkulturalnim obrazovanjem:

Umesto da u školama učimo svako svoj jezik i svoju istoriju i svoje kulturno nasleđe, kao što je bila priča sa multikulturalizmom i projektima do sad kako se smatralo da treba, možda bi bilo daleko bolje da svi učimo o svima iz perspektive svih... znam da zvuči mnogo, ali i nije toliko teško, mi smo i osmislili program.

Reči G.Š. umnogome govore o prihvatanju disonantnosti nasleđa i mogućnosti da se saslušaju različiti pogledi na različite elemente koji se prepliću u suživotu manjina. Iako bi definitivno smanjile segregativni efekat multikulturalizma, postoji mogućnost da bi interkulturalne „reforme“ osvetilile i više tačaka sukoba i neslaganja.

Interkulturalna komunikacija je definisana kao set interakcija između ljudi različitih kulturnih pozadina, koja podrazumeva procese razmene, pregovaranja

⁶ Prilog se može naći na linku <https://www.youtube.com/watch?v=lm9O7MZR-j0>

i posredovanja vezanih za kulturne razlike, kroz jezik, neverbalnu komunikaciju i prostorne odnose (McDaniel i Samovar 2008, 11).

U tom smislu jedan od preduslova za stvaranje inkluzivnog registra morala bi biti bolja povezanost manjinskih grupa i uvažavanje svake vrste takve kategorizacije. Jedan od ispitanika je to primetio i istakao na ovaj način:

Mi smo zajedno stvarali ovu kulturu ovde... sve ove grupe.. kroz maltene vekove ili decenije... svi smo zajedno odgovorni za Vojvodinu kakva je sad s manama i vrlinama... možda bi zaštitom manjinskog nasleđa – poštovanjem i upoznavanjem svega što drugi imaju da ponude, ostvarili taj novi identitet koji mnogi zovu vojvođanski.

U iskazima ispitanika veoma često dolazi do preklapanja kulturno-identitetskih sa političkim stavovima. Terminologija (Vojvođanin, sosa, lala, autonomaš), kontekst (šaljive, stereotipizovane priče, zavere, narativ o Vojvodini kao „kravi muzari“), insistiranje na karakternim osobinama kao identitetskom markeru, usvojene su iz političkog diskursa, i veoma su raširene među ispitanicima svih manjinskih grupa. Ipak, nadnacionalni vojvođanski identitet ne stvara po sebi veću koheziju i jedinstvo, već stvara izolovane identitete na druge, potpuno nove načine. Pre svega, opozicija u odnosu na stanovništvo koje živi južno od Dunava i Save i pojedince koji ne dele iste vrednosti. Te vrednosti („stanje uma“) nisu jasno definisani, što je veoma važno za olako proglašavanje političke drugosti.

U potrazi za odgovorom zašto manjine same nisu više uključene u procese zaštite NKN, treba izvojiti koncept koji bi Suzan Kesler Ramzi nazvala *heritage literacy*, govoreći o tome koliko je neki pripadnik zajednice „pismen“ u pogledu prepoznavanja i interpretacije onoga što smatra svojim nasleđem (Rumsey 2018). Nije, da naglasimo, upitno to da li ispitanici umeju da prepoznaju ono što je definisano kao nasleđe, već da li ga tako označavaju. Glavna teza je u tom smislu da, ukoliko želimo da se uključe u njegovu zaštitu, moramo ih upoznati i opremiti znanjima kako se ono može zaštititi, sačuvati i najzad, instrumentalizovati.

Većina ispitanika u Vojvodini kao da je internalizovala sledeći citat iz preambule Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina⁷, koja inkluzivnost podrazumeva kao tekovinu demokratije i vladavine prava:

...pluralističko i istinsko demokratsko društvo treba ne samo da poštuje etnički, kulturni, jezički i verski identitet svakog pripadnika nacionalne manjine, već i da stvara odgovarajuće uslove koji im omogućavaju da izraze, očuvaju i razviju taj identitet.

⁷ Tekst konvencije na sajtu Vlade Srbije. <https://ljudskaprava.gov.rs/sh/node/19816>, poslednji put pristupljeno 18.3. 2020.

U tom smislu, na osnovu dosadašnjeg istraživanja u Vojvodini ne možemo reći da je Nacionalni registar nematerijalnog kulturnog nasleđa Srbije prepoznat kao inkluzivan. Uz to, ne možemo ni reći da inspiriše ili inicira a kamoli obezbeđuje dodatni angažman manjinskih grupa u identifikovanju, interpretaciji i nominaciji sopstvenih elemenata NKN.

Mirenje nepomirljivog?

Kada se pogledaju liste nematerijalnog kulturnog nasleđa koje je Unesko postavio na svoj sajt, može se uočiti pravilo da evropske države zapisuju elemente od opšteg značaja ili šire nacionalne važnosti, dok s druge strane centralnoafričke i južnoameričke zemlje s velikim brojem etničkih grupa gotovo i da nemaju elemente većinskog identiteta. Evo, na primer, kako izgleda popis elemenata sa teritorije Francuske: „Jahanje u francuskoj tradiciji; Šegrtarstvo, mreža zanatlija za deljenje znanja i identiteta; Abisonska tapisereija; Tradicija francuskog stolarstva; Procesijski džinovi i zmajevi u Belgiji i Francuskoj⁸.“ Bez dubljeg ulaženja u opis i interpretaciju ovih elemenata, može se reći da su veoma univerzalni, kako, uostalom, Uneskova deklaracija predlaže, i predstavljaju tekovinu sveg čovečanstva. Može se reći da je kulturno nasleđe srednjovekovne Francuske naširoko percepirano kao nasleđe civilizovanog sveta. Nije sasvim jasno, uzimajući u obzir prekookeanske protektorate Republike Francuske, ko će zaštititi nasleđe tamošnjeg stanovništva?! Naime, na listi nematerijalnog kulturnog nasleđa Francuske ne postoje elementi koji pripadaju narodima koji žive u 5 prekookeanskih regija ove države, i koje imaju isti status u Francuskom Ustavu kao i recimo Normandija. Pritom, Gvadalupe, Martinik, Francuska Gvajana, Majot i Reunion ne mogu se naći u Uneskovom pretraživaču elemenata nematerijalnog kulturnog nasleđa kao zasebni entiteti.

Jedan element NKN iz Gvadalupea, prepoznat je od strane Uneska kao nematerijalno kulturno nasleđe Francuske, i može se naći na sajtu Uneska gde su neformalno popisani već navedeni elementi⁹, ali se ne nalazi na Uneskovoj zvaničnoj Reprezentativnoj listi. Ni manjinsko stanovništvo u evropskim regijama Francuske nije zastupljeno na ovoj listi, a koji su razlozi za ovakav sistem zaštite i selekciju francuske mreže koja je nadležna, može biti tema nekog drugog rada. U ovom kontekstu, koristi kao indikativan primer prakse u nacionalnim državama koji po učinku stoji nasuprot mnogim afričkim i južnoameričkim državama koje naglašavaju sopstveni kulturni diverzitet. Ovo su samo neki od primera etničkih elemenata kulturnog nasleđa manjinskih grupa upisanih na Re-

⁸ Lista može da se pretražuje na linku <https://ich.unesco.org/>

⁹ <https://www.worldatlas.com/articles/unesco-recognized-elements-of-intangible-cultural-heritage-of-france.html>

prezentativnu listu nematerijalnog kulturnog nasleđa čovečanstva: Enkipaata, Eunoto i Olng'esherr, tri mala obreda prelaza Masai zajednice (Kenija); Mooba ples, etničke grupe Lenje iz centralne Zambije; Dikopelo folk muzika grupe Bakgatla ba Kgafela u oblasti Katleng (Bocvana); Polifono pevanje Aka Pigmeja Centralne Afrike (Centralnoafrička Republika); Mesta uspomena i žive tradicije naroda Otomi-Ćićimeka iz Tolimana reglije (Meksiko)¹⁰.

Treba reći da su ovi elementi nekad i usamljeni na listama država koje su ih predložile. Bocvana, na primer, u ovom trenutku ima dva upisana elementa i oba su vezana za manjinsko stanovništvo. Deo razloga za to svakako je sastav afričkih država koje nisu nastale na nacionalnoj osnovi, već su njihove granice iscrtane kolonijalnim lenjirom (što ne znači da njihove vlade proteklih decenija nisu radile na konstruisanju nacionalnog jedinstva, v. Wapmuk 2009). Ove prilično važne političke karakteristike nematerijalnog kulturnog nasleđa dovode nas do centralnog argumenta vezanog za mogućnost stvaranja inkluzivnog registra.

Francuska državna politika odbija da referiše na nacionalne, etničke, religiozne i lingvističke manjine. Ovaj model je zasnovan na ideji da država treba da bude u odnosu sa pojedincem, a ne zajednicama i grupama, kako bi bio obezbeđen jednaki tretman za sve u ovoj demokratskoj državi. „Apsolutna jednakost“ postaje najbolji način da se osigura integracija svih stanovnika, što je cilj i države i samih pojedinaca u njoj (Gilbert and Keane 2016). U praksi to je dovelo do toga da takve zajednice budu praktično nevidljive i sistemski diskriminisane.¹¹

Pravno, ustavni princip jednakosti može se protumačiti kao zabranjivanje vlade da se prikupljaju podaci ili pravi bilo kakva statistička procena o etničkoj, nacionalnoj i konfesionalnoj stukturi stanovništva, u bilo kojem kontekstu. Što znači, između ostalog, da socioekonomski status ovih manjinskih grupa nikada nije konstatovan i ostaće nepoznat francuskoj javnosti.¹²

Vratimo se, najzad, na domaći kontekst. Kako Milenković (2016, 94–95) primećuje, postoje pozitivna iskustva u intersektorskoj saradnji koja ulivaju nadu da pored uočenih problema inkluzivni registar „ne predstavlja samo utopiju“. Na istom mestu istaknut je i stav da je unapređenje kvaliteta života manjinskih populacija proces koji traje i kome je „neohodno dati naučni autoritet, političku podršku i sistematični birokratski okvir“. U Srbiji postoji politička volja, predano ispunjavanje kondicionalnih zahteva od strane svih vlada od 2000. go-

¹⁰ Takođe videti Uneskov pretraživač.

¹¹ Ove zaključke izneli su u članku za The Conversation o 13. novembra 2016. koje je moguće naći i na ovom linku <https://theconversation.com/how-french-law-makes-minorities-invisible-66723>

¹² Ove zaključke su takođe izneli u članku za The Conversation o 13. novembra 2016. koje je moguće naći i na ovom linku <https://theconversation.com/how-french-law-makes-minorities-invisible-66723>

dine (uprkos povremenom pojačavanju antievropske retorike), kao i kontinuirano prisustvo, aktivnost i zapažena uloga naših predstavnika u Unesku i Savetu Evrope koji obećavaju da je taj preduslov već ispunjen. Takođe, od samog početka i ratifikacije Konvencije, u okviru mreže nalaze se i profesionalci, to jest stručnjaci, bez obzira što postoji i jasno izražena kritička struja. Najzad, ono što nedostaje, ističe se na istom mestu (Milenković 2016, 94) jeste administrativni, odnosno ozakonjen i decidan birokratski okvir – „birokratizacija identiteta“.

Može se naravno ovde polemisati o prirodi identiteta. To jest, ako stvaramo okvir za slobodno izražavanje nacionalnih i drugih identiteta, hoće li postojati regulacija na vrednosnom nivou. Deljene vrednosti jedne zajednice mogu biti poljuljane performativnošću nekog identiteta. Ima li islamski fundamentalista prava na svoje kulturne vrednosti i predstavlja li performiranje njegovog identiteta u nekoj od evropskih država opasnost?! Upravo kao što Unesko selekcijom elemenata NKN kroji sliku o diverzitetu svetskih kultura koja odgovara takozvanim univerzalnim vrednostima čovečanstva (zapadnog sveta), tako bi i države trebalo da neke identitete podrže a neke zanemare, u skladu s njenim opštim vrednostima. Na ovom mestu važno je pokrenuti ideju o instrumentalizaciji nasleđa jedne vrste u borbi protiv instrumentalizacije nasleđa druge vrste, u kojoj su zapravo ciljevi suočeni. Načelno, pre nego što napuste koncept kulturnog nasleđa zbog osvedočene mogućnosti njegove zloupotrebe, antropolozi i etnolozi bi trebalo da ispitaju korišćenje svoje ekspertize u sprečavanju propadanja potencijala koje kulturno nasleđe ima u pomirenju sukobljenih identitetskih grupa (Čuković 2017, 54).

Instrumentalizacija se ne usmerava samo ka pomirenju, već ka održavanju mirne atmosfere u društvu. Među ispitanicima u Vojvodini, kao što je već rečeno, bilo je radikalnih stavova. Oštrih političkih čitanja susedskih identiteta i nekad agresivnih verbalnih ispada. Ali to je uvek bio deo „slobodnog dela“ razgovora i nikad se nije uplitao u formalni deo intervjua, to jest u diskurs kulturnog nasleđa. Nešto u vezi s formalnim tonom i birokratskom terminologijom nije omogućavalo da dođe do iskazivanja radikalnih, agresivnih i šovinističkih stavova jer ih takva terminologija ne podržava. To je zapravo deo okvira koji treba instrumentalizovati na koji je ranije referirano kao na „povratak identiteta u vitrine i fascikle“.

Agresivna retorika je kod pripadnika manjina svakako delom reaktivne prirode. Događaji poslednjih decenija stvorili su atmosferu koja je nepovoljna po manjine, naročito zajednice skorašnjih imigranata:

Globalna ekonomska kriza se izuzetno nepovoljno odrazila na status manjina, uzrokujući porast diskriminacije i ksenofobije. Komparativni nalazi nedvosmisleno ukazuju na to, da su multikulturne politike i politika štednje, ukoliko se primenjuju istovremeno, dugoročno nepovoljni po manjine. U međusobno povezanim kontekstima opšte politike štednje, produbljene ekonomske i političke

krize izazvanih smanjenjem javne potrošnje, multikulturene politike pokazuju se kao kontraindikovane – primenjene mere izazivaju upravo suprotne posledice onima koje su namerile da ostvare, preneglašavajući kolektivni identitet pripadnica i pripadnika manjinskih populacija i olakšavajući njihovu društvenu stigmatizaciju kroz koju oni postaju „krivci“ za ekonomske nedaće većinske populacije. Ovo prevashodno zbog toga što se politika štednje, materijalizovana kroz značajno smanjenje obima i pad standarda javnih usluga, ne mogu modifikovati afirmativnom akcijom/pozitivnom diskriminacijom, kao ključnim merama multikulturene politike, bez posledica po same manjine čijoj bi dobrobiti trebalo da služe. Agresivni ksenofobni odgovor većine, nezadovoljne činjenicom da bi, u tom slučaju, etnički, konfesionalno i „rasno“ drugačija populacija bila delimično pošteđena teških posledica oštrog zaokreta u javnoj politici, upozoravaju na neophodnost sistematskog preispitivanja mehanizama koji su tokom prethodnih decenija predstavljali garant povećanja kvaliteta života vulnerabilnih i/ili marginalizovanih populacija. Iz tog razloga, neophodno je da se pristupi osmišljavanju politika koje bi, s jedne strane uvodile i promovisale afirmativne akcije ali i, s druge, prevenirale negativne percepcije takvih afirmativnih akcija. (Milenković 2016, 100)

Ispitanici čvrsto veruju u svoje identitete. Ne preispituju (barem ne svakodnevno) svoju nacionalnost, prezime, porodicu, etnicitet, rod, starost, profesiju, majčinstvo, očinstvo i sve prakse koje su vezane za te identitete. Ono kako su naučili da je pravilno da ih izvode, jeste kroz institucije države u kojoj žive, ali kroz pravila zajednice u kojoj su se oblikovali kao pojedinci, kroz javni diskurs i popularnu kulturu. Kroz pripadnost različitim subkulturnim grupama, takođe. Otuda je jasno da je u antropologiji sam kulturni identitet posmatran kao deo nematerijalnog kulturnog nasleđa (Žikić 2009).

Ukoliko se sagledava kao datost, kulturni identitet u Vojvodini mogao bi da bude (i bio je) razlog za konflikt i različite negative emocije. S druge strane, identitet shvaćen kao konstrukcija, podrazumevao bi priznavanje postojanja više istina, više realnosti i više sistema vrednosti. Kada naši ispitanici u Vojvodini insistiraju na raznolikosti i krajnjoj liniji dopuštanju da se zajednice ne mogu međusobno uvek razumeti, zaključujemo da Uneskov program zaštite može biti primenljiv samo ukoliko bi se na isti način prilagodio. Ispitanici koji su pripadnici manjinskog stanovišta u pravnom smislu, ali i po svom osećaju, bez izuzetka predlažu interkulturalnost nasuprot multikulturalizmu kao rešenje za suživot. Ne žele asimilaciju, ali ne žele ni da se zatvore u svoje zajednice, kako bi trenutni sistem zaštite nasleđa učinio, pretvorivši ih, kako kaže Milenković (2019, 325), u „kulturna ostrva“.

I.M. šezdesetogodišnji muškarac iz Bečeja koji živi u Kovilju, mađarske nacionalnosti, kaže da je u životu prisustvovao mnogim incidentima na identitetskoj osnovi. Mnogi od njih, naglašava on, bili su iscenirani zarad političkih bodova, ali mnogi su bili plod netrpeljivosti. Mađari su, kao što je već rečeno, najveća nacionalna manjina u Srbiji, sa poslanicima u Skupštini Vojvodine i

Republike Srbije. Oni imaju svoje glasnogovornike, ali na nivou građanina koji nije aktivan na političkom planu nije lako ostvariti prava na svakodnevni život. Mnogi imaju dvojna državljanstva ali ne žele da žive u Mađarskoj, već u zemlji u kojoj su se rodili i odrasli. I.M. pamti niz akcija, kao i medijsku retoriku krajem prošle decenije kada se upućivalo na toleranciju i multikulturne obrasce. Smatra da su na nivou njegovog komšiluka i zajednice svi ti naponi prošli neopaženo, a da je „tolerancija bila i ostala prazna reč“. Pokazalo se tokom istraživanja da su pripadnici i većinskog i manjinskog stanovništva Vojvodine dosta formalno upućeni na toleranciju, i da je zapravo insistiranje na distinkciji mi/oni koje je multikulturni pokret uspostavio, naglasilo razliku i zabranilo na neki način prirodnu interakciju kroz političku korektnost.

Nije retkost u iskazima ispitanika čuti kako su ponosni na svoju povučenu, toleranciju i faktički uzdražnost da kažu šta zapravo misle. Mi/oni distinkcija postoji uzajamno kod većinskog i manjinskog stanovništva, ali i među samim manjinskim zajednicama naročito onim koje se smatraju autohtonim i onima koje su „novijeg tipa“.

Tu se postavlja neizbežno pitanje – koji su kriterijumi za distinkciju novih i starih manjinskih grupa. Asbjorn Ide dao je radnu definiciju obe grupe – stare manjinske zajednice sastoje se od pojedinaca koji žive i čiji su preci živeli u državi ili oblasti pre nego je ona dobila današnji nezavisni status, odnosno pre nego što su granice definisane na način na koji jesu u ovom trenutku. Nove manjinske grupe su one koje se sastoje od pojedinca koji su došli nakon ovako definisanih događaja (Eide 2003, 145).

Ali u Vojvodini koja je poslednjih vekova promenila toliko statusa, granica, okvira različitih država i režima, određivanje takvih kategorija je ništa drugo do društvena konstrukcija, koja se rađa u porodicama, u zajednici, u kafanskim razgovorima. Ipak, ta konstrukcija je za pojedince vrlo realna. Protokol za intervju sadrži pitanja o tome šta određuje identitet ispitanika. Vrlo je malo bilo pojedinačnih karakteristika, fizičkih osobenosti, nešto više omiljenog spotra i kluba, a najviše pripadnosti etničkim zajednicama. Dok na primer tako nešto nije slučaj na terenu u Srbiji, gde su se ispitanici uglavnom određivali po profesiji, jer su većinsko stanovništvo i nemaju potrebu da svoj nacionalni identitet stavljaju u prvi plan (naravno, ima izuzetaka, ova odrednica svakako postoji u drugom ili trećem planu). Lični atributi koje su ispitanici pomenuli takođe su kreirani u odnosu na druge.

Ono što je jasan doprinos antropologije u razumevanju društva jeste obelodanjivanje suštine većine ljudske socijalne aktivnosti – eksplicitno održavanje simboličkih veza grupe. Većina ljudi okupirana je bivanjem dobrim članom zajednice kojoj pripadaju. Pokazuju to načinom na koji se oblače, kako pričaju, šta poseduju i čime se bave. Zato su pitanja koja su posvećena svakodnevnom životu bila veoma indikativna za određivanje toga koliko je neki pojedinac uključen

u život zajednice kojoj pripada. Mnogi pripadnici manjinskih grupa koji su u braku sa pravoslavnim Srbima ili Srpkinjama simbolički se odriču interesa za kulturno nasleđe, govoreći da im nikad nije bilo stalo do tradicije. To može biti reakcija na tradiciju koja razdvaja.

U istraživanju je proveravan još jedan ranije iznet predog:

Nasleđe ume da deluje, a to često i jeste slučaj, kao nešto nazadno, gotovo zatucano, iz čega bi sledilo da je očuvanje nasleđa zapravo prepreka modernizaciji i svakom napretku. U takvim slučajevima, „odbrana nasleđa“ služi kao osnovni instrument konzervativizma, pa na osnovu delimično pogrešne premise sledi valjan zaključak da „kultura sprečava razvoj“... Ali nasleđe može biti i kanal kroz koji se sprovode modernizacijski projekti. To su obično projekti koji imaju za cilj da očuvanje nasleđa učine održivim ne samo u smislu obaveznog budžetskog sufinansiranja, u meri u kojoj je država obavezna da dotira očuvanje zvanično registrovanog nacionalnog kulturnog blaga, već i da ga osmisle, plasiraju i omoguće njegovim nosiocima da prezentirajući ga ostvare prihod i steknu druge oblike kapitala (društveni ugled, na primer). Ako odemo korak dalje, i usvojimo da je uspostavljanje održivog okvira za očuvanje manjinskih identiteta kao integralnog elementa sistema poštovanja ljudskih i manjinskih prava, jedan takav mogući makro-projekat koji ima za cilj promenu celokupnog društva, takvu da se nešto nazadno (nepoštovanje prava) transformiše u nešto napredno (njihovo poštovanje), onda se sistem zaštite nasleđa kao jezgra kulturnih identiteta do kojih nacionalne manjine i etničke zajednice drže, može posmatrati upravo kao – inverzija zatucanosti (Milenković 2016, 101–102).

Tome u prilog govori razgovor sa predstavnikom jedne Romske organizacije u Novom Sadu, koji ističe da je očuvanje NKN, koliko je on u tome do sada učestvovao, jedini projekat koji nije „edukovao i obrazovao Rome“ time ih čineći dostojnim za život u širem društvu, već je tražio da oni istaknu ono što je njihovo, a jednako važno (pre svega jezik i muzika kako on smatra). Način života Roma u Srbiji neretko uključuje ugovorene brakove malolentika, upućenost na rad sa sekundarnim sirovinama i ti elementi jesu deo njihovog kulturnog nasleđa, onoliko koliko su običaj krvne osvete i patrijarhalni svetonazor kulturno nasleđe i način života (naravno, ne samo) srpskog stanovništva u prošlosti. Ali, Uneskov sistem zaštite ostavlja izbor da se reprezentujete u svetlu u kojem želite, što je jako važno za manjinske zajednice, poput Romske, koje na ovaj način mogu nastaviti konstrukciju svog identiteta koja će u većinskom društvu doneti veće priznanje (odnosno steknu društveni kapital u vidu društvenog ugleda). Mnogi u okviru te zajednice to prepoznaju i žele.

Uzmimo, opet, za primer ispitanike koji se identifikuju kao Krajišnici i problem teritorijalnosti u ovom kontekstu. Ispitanici mahom smatraju da je kulturno nasleđe, makar i nematerijalno, usko vezano za fizičko područje na kojem je nastalo. S tim u vezi, doseljenici iz Hrvatske smatraju da značajan broj elemenata koja je Hrvatska zaštitila na svojoj teritoriji pripada i njima. U trenutku kada

je Unesko upisao otkanje na Listu hitne zaštite, Srbija je bila u početnoj fazi implementacije Konvencije, ali je vest o ovom događaju izazvala pažnju srpske javnosti. U novinskim člancima je isticano da je uvrštavanjem otkanja na Listu hitne zaštite, Unesko „dao zadatak“ Hrvatskoj da zaštiti ovaj način pevanja, kao i da je „Hrvatska prisvojila otkanje“. S druge strane kritikovana je sporost Srbije u donošenju odluka u vezi sa zaštitom nematerijalnog kulturnog nasleđa (Mladenović Ribić i Ribić 2013, 994).

Odgovor na inicijalno pitanje zavisi od još jednog pitanja, a to je da li je instrumentalizacija kulturnog nasleđa u rukama stručnjaka i manjinskih zajednica inherentno pozitivna stvar, koja isključuje zloupotrebu. Kao što i samo ime Ujedinjenih nacija otkriva, današnji svet je sačinjen u političkom smislu od mahom nacionalnih država. To je tip države koji je istorijski nastao u Francuskoj i Americi, i postigao globalnu dominantnost (Habermas 1998, 213) Kako se izboriti za prepoznavanje u demokratskim ustavnim republikama? Moderni ustav, tvrdi opet Habermas, duguje svoje postojanje koncepciji iz modernog prirodnog prava prema kojem se građani voljno udružuju kako bi oformili pravnu zajednicu slobodnih i jednakih pojedinaca. Ti pojedinci jedni drugima garantuju prava kreiranjem Ustava, dok su i sami nosioci tih prava i obaveza (Habermas 1998, 107).

Utoliko je pravo za prepoznavanje kolektivnih identiteta u ustavnim liberalnim demokratijama, koje su okrenute individualnim pravima, teže. Ali opet Kimlička smatra da prava manjina ne samo da nisu oprečna s individualnim slobodama već ih zapravo promovišu:

Prava manjina ne samo da su u skladu sa individualnom slobodom, već je mogu i promovisati. Ja ću braniti ideju koja je uobičajena liberalnim teoretičarima – da ‘uzrok slobode’ često ‘pronalazi svoju osnovu u autonomiji nacionalne grupe’ (Barker 1948, 248). Naravno, neke etničke i nacionalne grupe su duboko neliberalne i nastoje da potisnu, a ne da podrže slobodu svojih članova. U takvim okolnostima, posledice većine pojedinaca mogu biti ozbiljnije. Ali u drugim slučajevima, poštovanje manjinskih prava može povećati slobodu pojedinaca, jer je sloboda intimno povezana i zavisi od kulture. (Kymlicka 1995, 182)

Moć nije uvek u rukama većine, i niska zastupljenost nije samo problem etničkih, nacionalnih i rasnih manjina. Na primer, žene u Kanadi čine oko 50% društva, ali zauzimaju samo 13% mesta saveznih zakonodavaca ili četvrtinu njihovog izborne reprezentacije (zastupljenosti). Mnoge druge zapadne demokratije su još gore u ovom pogledu. Ljudi s invaliditetom i oni s ekonomskim nedostacima su takođe značajno manje zastupljeni. To se ponekad naziva „ogledalo zastupljenosti“, odnosno zakonodavstvo se smatra reprezentom opšte javnosti ako se u njemu ogledaju etničke, polne ili klasne osobine društva (Kymlicka 1995, 170).

Operativne smernice za sprovođenje Konvencije¹³ oslikavaju globalna kulturnu politiku Uneska, kada je o manjinskim identitetima reč:

¹³ <https://ich.unesco.org/en/directives>.

Sve strane potpisnice ohrabruju se da obrate posebnu pažnju na to da podizanje svesti (o NKN) neće doprineti opravdanju bilo kog oblika političke, socijalne, etničke, religijske, jezičke ili rodno zasnovane diskriminacije. (čl. 102-c)

Strane potpisnice treba da nastoje da prepoznaju i promovišu doprinos zaštite nematerijalnog kulturnog nasleđa socijalnoj koheziji, prevazilaženju svih oblika diskriminacije i jačanju socijalnog tkiva zajednica i grupa na inkluzivan način. S tim ciljem, strane potpisnice se ohrabruju da obrate posebnu pažnju na one prakse, izraze i znanja koje pomažu zajednicama, grupama i pojedincima da prevaziđu i da se nose sa razlikama zasnovanim na rodu, rasi, etnicitetu, poreklu, klasi ili mestu, kao i na one koji su široko inkluzivni prema svim socijalnim sektorima i stratumima, uključujući starosedelačke narode, migrante, imigrante i izbeglice, ljude različite po starosnom dobu i rodu, osobe sa posebnim potrebama i pripadnike marginalizovanih grupa. (čl. 194)

Anksioznost dominantnog stava antropološke zajednice i onih autora koji pišu u okviru kritičkih studija nasleđa prema etničkoj atribuciji nasleđa može se sumirati na sledeći način: procesi selekcije i zaštite elemenata nasleđa i same treba posmatrati kao kulturne artefakte – oni nisu ni objektivni ni prirodni, već procesi kojima oni koji mapiraju, istražuju, prikupljaju, promovišu ili na drugi način učestvuju u menadžmentu kulturnog nasleđa to nasleđe ne samo da čine dostupnim, već ga oblikuju, obnavljaju pa i kreiraju; i onda kada je racionalizovana sekundarnim funkcijama (političkim, ekonomskim i drugim), zaštita nasleđa predstavlja homogenizujuću aktivnost, često latentnu i vidljivu samo specijalistima, i to i manjinskih i većinske populacije; u ovom procesu nameće se poželjno i isključuje nepoželjno nasleđe – i to ne suprotno međunarodnom pravu nego urpavo zahvaljujući njemu; to nametanje se najčešće sprovodi standardizacijom neke partikularne istorije/kulture kao opšte; standardizacija podrazumeva legitimaciju, a ona se po pravilu zasniva na mitologizaciji, koja istovremeno veliča tradicije dominantne kulture ili društvenog sloja, dok isključuje alternativne verzije istorije, posebno ukoliko su karakteristične za manjinske identitete; tokom tog procesa, manjine se zatvaraju u sebe i postaju „ostrva kulture“, prividno homogeni entiteti koji nad svojim priadnicima počinju da čine nasilje identično onom koje nad njima samima vrši većinska kultura... U takvom ambijentu ne čudi da opšti stav antropološke zajednice, prema kojem zaštita nasleđa sadrži toliko ozbiljnu strukturnu inherentnu manu, da ju je nemoguće popraviti – tretira kulture kao celine, a identitet kao realni fenomen, zanemarujući sve što nas društveno-humansitičke nauke od svoje akademske institucionalizacije uče o kulturno-istorijskom konstruisanju identiteta kao hibrida koji se neprekidno rekreira i reinterpretira (Bortolotto 2010; Bendix et al. 2013; Kurin 2007; de Cesari 2010; Jackson 2010; Oldham and Frank 2008; Brumman 2015; Brumman and Berliner 2016; Eriksen 2001; Nielsen 2011).

Na osnovu ove vrste argumentacije koja čini mejnstrim antropologije nematerijalnog kulturnog nasleđa moglo bi se pomisliti da disciplina ne treba ni da pokušava da se uhvati u koštac s izazovima koje NKN predstavlja i u akadem-

skom i u političkom smislu. Ali izvestan pomak je učinjen tokom poslednjih nekoliko godina – konsekvencijalni, pragmatični pokušaji da se bavimo onime što je realno sa tačke gledišta društvenih aktera: „Cultural peacekeeping” (Foradori and Rosa 2017; Foradori, Giusti and Lamovica 2018; d’Amico Sogetti 2018), kao i naša skorija nastojanja na inkluzivnoj zaštiti NKN (Milenković 2014, 2016; Čuković 2017), uz ideje ranije iznete o potencijalu i NKN a ne samo monumentalnog nasleđa za stabilizaciju po mirenje u postkonfliktnim društvima (Bräuchler 2011, 2015, 2018; Milenković 2019).

Osnovu za optimizam povodom toga da ove ideje uopšte ima smisla predlagati nalazimo u samoj Konvenciji:

Da bi osigurala identifikaciju u pogledu očuvanja, *svaka Strana potpisnica sastavlja, u skladu sa situacijom u kojoj se nalazi, jedan ili više popisa nematerijalnog kulturnog nasleđa prisutnog na njenoj teritoriji*. Ovi popisi će biti redovno ažurirani. (Konvencija o očuvanju NKN čovečanstva, član 12; kurziv dodat)

Zaključak

Objedinjena analiza ustavnog i zakonskog okvira zaštite NKN, prakse primene etnologije i antropologije u ovom domenu, disciplinarnog teorijskog zaleđa i percepcije svega navedenog među građanima ovde relevantnih, manjinskih zajednica u AP Vojvodina, ukazuje na niz mogućnosti i prepreka za realizaciju uspostavljanja Inkluzivnog registra, predloženog u literaturi. Među mogućnostima se izdvaja nepostojanje prepreke da nacionalni Registar NKN sadrži više različitih listi, a ne samo jednu, kao i otvorenost Mreže zaštite za modifikacije, u skladu s interesima države i građana. U značajnije prepreke spadaju izrazita suprotstavljenost antropološkog etnološkom poimanju odnosa nauke i države, kao i značajan stepen odbijanja među informantima da se prihvati multikulturalno-insularna redukcija identiteta na etnokonfesionalni. Ako bismo ove aspekte rangirali po rigidnosti stavova, akademska nauka i državni okvir bili bi bliži krutom, a stručna primena nauke i samopercepcija ciljnih grupa zaštite bliže relaksiranom polu, suprotno hipotetičkom okviru s kojim je istraživanje započeto.

Otkriveni nesklad među aspektima (od kojih bi svaki bez ograničenja dužinom članka zapravo zasluživao posebnu studiju) zahteva dalje delovanje veće grupe istraživača, u više pravaca:

1. istraživanje i promišljanje samog teorijskog aparata antropologije, posebno imajući u vidu nizak stepen međusobne prilagodljivosti analitičke dekonstrukcije i javnopolitičke primene nauke;
2. istraživanje i promišljanje spremnosti profesionalnih etnologa-antropologa koji rade u sistemu zaštite NKN da uvide da teritorijalni princip zaštite nije jedini princip koji Unesko predviđa, uključujući uspostavljanje Registra sa više lista;

3. istraživanje i promišljanje nesklada Ustavnog i zakonskog okvira (koji jasno definišu nacionalnu državu većinskog stanovništva i nacionalne manjine i etničke grupe) s jedne, i primene dominantnog Uneskovog principa teritorijalne zaštite (doživljen kao instrument tihe asimilacije), s druge; kao i
4. predlaganje rešenja koja bi, u sklopu dalje profesionalizacije discipline, etnologiji-antropologiji omogućili da facilitizuje intersektorski dijalog izvan i nezavisno od složenih unutardisciplinarnih teorijskih debata, koja bi doprinela tome da se aktivnosti usmerene ka dobroti države i društva ne posmatraju kao odricanje od smisla postojanja i ciljeva discipline.

Literatura i izvori

- Bendix, Regina F., Eggert, Aditya and Aditya Eggert, eds. 2013. *Heritage Regimes and the State* (Göttingen Studies in Cultural Property). Göttingen: Universitätsverlag.
- Bortolotto, Chiara. 2010. "Globalising intangible cultural heritage? Between international arenas and local appropriations." In *Heritage and Globalisation*, edited by Sophia Labadi and Collin Long, 97–114. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203850855>
- Bräuchler, Birgit. 2011. Immaterielles Kulturerbe als Friedensstifter ("Intangible cultural heritage as a pacifier"). *Sociologus* 61 (1): 91–115. <https://www.jstor.org/stable/43645687>
- Bräuchler, Birgit. 2015. *The Cultural Dimension of Peace. Decentralization and Reconciliation in Indonesia*. London: Palgrave Macmillan.
- Bräuchler, Birgit. 2018. "The cultural turn in peace research: prospects and challenges." *Peacebuilding* 6(1): 17–33. <https://doi.org/10.1080/21647259.2017.1368158>
- Brković, Čarna. 2008. „Upravljanje osećanjima pripadanja: Antropološka analiza „kulture“ i „identiteta“ u Ustavu Republike Srbije.“ *Etnoantropološki problemi* 3 (2): 59–76. <https://doi.org/10.21301/eap.v3i2.4>
- Brumman, Christoph. 2015. "Community as Myth and Reality in the UNESCO World Heritage Convention." In *Between Imagined Communities and Communities of Practice: Participation, Territory and the Making of Heritage* edited by Adell Nicholas et. al., 273–289. Göttingen: Göttingen University Press.
- Brumman, Christoph and Berliner, David. 2016. "UNESCO World Heritage – Grounded." In *World Heritage on the Ground: Ethnographic Perspectives*, edited by Christoph Brumman and David Berliner, (EASA Series, 28), 1–34. Oxford: Berghahn Books.
- Ćuković, Jelena. 2017. „(Nematerijalno) Kulturno nasleđe kao instrument pomirenja i rešavanja kulturnih konflikata.“ *Antropologija* 17 (3): 45–56. <http://www.anthroserbia.org/Journals/Article/2184>
- Ćuković, Jelena. 2019. „Kulturni identiteti između nauke, politike i birokratije : antropološka analiza zaštite manjinskog nematerijalnog kulturnog nasleđa u Uneskovom sistemu u Republici Srbiji, na primeru AP Vojvodine“ Doktorska dis. Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- De Cesari, Chiara. 2010. "Creative Heritage: Palestinian Heritage NGOs and Defiant Arts of Government." *American Anthropologist* 112 (4): 625–637. <https://doi.org/10.1111/j.1548-1433.2010.01280.x>
- Eide, Asbjørn. 2003. "Making Human Rights Universal in the Age of Economic Globalisation." In *Praxishandbuch UNO: Die Vereinten Nationen im Lichte globaler Herausforderungen*, 241–262. Berlin: Springer-Verlag.

- Eriksen, Thomas Hylland. 2001. "Between Universalism and Relativism: A Critique of the UNESCO Concept of Culture." In *Culture and Rights: Anthropological Perspectives* edited by Jane Cowan et. al., 127–148. Cambridge: Cambridge University Press.
- Habermas, Jürgen. 1998. *The Inclusion of the Other: Studies in Political Theory (Studies in Contemporary German Social Thought)*. Reprint Edition. Berlin: Heidelberg University.
- Jackson, Antoinette. 2010. "Changing Ideas about Heritage and Heritage Management in Historically Segregated Communities". *Transforming Anthropology* 18 (1): 80–92. <https://doi.org/10.1111/j.1548-7466.2010.01075.x>.
- Kurin, Richard. 2007. "Safeguarding Intangible Cultural Heritage: Key Factors in Implementing the 2003 Convention." *International Journal of Intangible Heritage* no 2, 10–20.
- Kymlicka, William. 1995. *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Clarendon Press.
- Milenković, Miloš. 2014. *Antropologija multikulturalizma: Od politike identiteta ka očuvanju kulturnog nasleđa*. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Srpski genealoški centar.
- Milenković, Miloš. 2014b. „Povratak “dvorskoj nauci”? : konsekvencijalističko promišljanje budućnosti etnologije/sociokulturne antropologije u Republici Srbiji i Republici Hrvatskoj.“ u: *Pre/poznavanje kulture : između konstrukcija, značenja i reprezentacija*, 5–23. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo: Filozofski fakultet.
- Milenković, Miloš. 2016. *Povratak nasleđu, ogled iz primenjene humanistike*. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju, Filozofski fakultet.
- Milenković, Miloš i Danijela Filipović (ur.) 2017. *Ka očuvanju nematerijalnog kulturnog nasleđa Bošnjaka u Republici Srbiji*. Prijepolje i Beograd: Nova vizija i Etnološko-antropološko društvo Srbije.
- Milenković, Miloš. 2019. "Inclusive Intangible Cultural Heritage Protection as an Instrument for the Prevention of Identity-Based Conflicts: The Case of Serbia." In *Extremism and Violent Extremism in Serbia: 21st Century Manifestations of an Historical Challenge* edited Valery Perry, 319–352. New York: Ibidem Press.
- Milenković, Marko, Milan Antonijević i Jovana Spremo. 2019. „Inkluzivni pristup zaštiti manjinskog nematerijalnog kulturnog nasleđa u Srbiji iz perspektive standarda ljudskih prava.“ *Etnoantropološki problemi* 14 (2): 715–731. <https://doi.org/10.21301/eap.v14i2.14>
- Nielsen, Bjarke. 2011. "UNESCO and the 'right' kind of culture: Bureaucratic production and articulation." *Critique of Anthropology* 31(4): 273–92. <https://doi.org/10.1177/0308275X11420113>
- Oldham, Paul and Frank, Miriam Anne. 2008. 'We the peoples...': The United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples." *Anthropology Today* 24(2): 5–9. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8322.2008.00569.x>
- Ribić, Vladimir i Nataša Mladenović-Ribić. 2014. „Srpsko tradicionalno pevanje između nematerijalnog kulturnog nasleđa i muzike sveta.“ *Etnoantropološki problemi* 9 (4): 941–954. <https://doi.org/10.21301/eap.v9i4.7>
- Rumsey, Susan K. 2018. „Holding on to Literacies: Older Adult Narratives of Literacy and Agency.“ *Literacy in Composition Studies* 6 (1): 81–104. <http://dx.doi.org/10.21623%2F1.6.1.5>
- Samovar, Lary, Porter, Richard and Edwin McDaniel. 2012. *Intercultural Communication: A Reader*. N.p.: Wadsworth Cengage Learning.

- Steele, Claude and Joshua Aronson. 1995. „Stereotype Threat Does Not Live Alone.“ *American Psychologist* 57 (1): 47–56. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.59.1.47>
- Wapmuk, Sharkdam. 2009. „In Search of Greater Unity: African States and the Quest for an African Union Government.“ *Journal of Alternative Perspectives in Social Sciences*. 1 (3) 645–671.
- Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. 2003. Paris: UNESCO. Pristupljeno 3.3.2020. <https://ich.unesco.org/doc/src/15164-EN.pdf>.
- Zakon o potvrđivanju Konvencije o očuvanju nematerijalnog kulturnog nasleđa čovečanstva. Pristupljeno 27.02.2020. http://www.podaci.net/_gSRB/propis/Konvencija_o_ocuvanju/K-onknas01v1001.html 2
- Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina. Pristupljeno 18.3.2020. <https://judskaprava.gov.rs/sh/node/19816>
- Reprezentativna lista nematerijalnog kulturnog nasleđa čovečanstva. Pristupljeno 26.2.2020. <https://ich.unesco.org/en/register>
- Operativne smernice za sprovođenje Konvencije o zaštiti nematerijalnog kulturnog nasleđa. Pristupljeno 14.3. 2020. <https://ich.unesco.org/en/directives>

Jelena Ćuković

Institute of Ethnology and Anthropology, Faculty of Philosophy
University of Belgrade, Serbia

Miloš Milenković

Department of Ethnology and Anthropology, Faculty of Philosophy,
University of Belgrade, Serbia

The Possibilities and Obstacles to Creating an Inclusive Register of the Intangible Cultural Heritage of the Autonomous Province of Vojvodina – An Anthropological Analysis

This paper looks at the current situation of the institutional practice of safeguarding the intangible cultural heritage (ICH) in terms of the idea, put forward in anthropological literature, about the need to establish an inclusive ICH register for the entire territory of the Republic of Serbia, and a separate one for the Autonomous Province of Vojvodina. In view of the principles of the Unesco Convention for the Safeguarding of the ICH and the accompanying Operational Directives for its implementation, the ethnic attribution of heritage, proposed as a solution to the problem of underrepresentation of minority heritage in the state register, is analytically shown to be possible, yet insufficient. Although neither Unesco methodology nor global cultural policies present an obstacle to the creation of parallel registers, the existing Safeguarding Network, as well as the problem of underrepresentation of minority identities, would not be resolved in a way that would not at present demand excessive theoretical and moral concessions from anthropology, and particularly from applied ethnology. An analysis of the disharmonies between

the theoretical apparatus of anthropology, the practice of applying ethnology within the safeguarding system, the legal framework for the protection of ethnic minorities, and the results of qualitative research among minority communities, suggests the need for further mutual adjustment between science, the administration and the non-governmental sector through intersectoral collaboration.

Key words: intangible cultural heritage, Vojvodina, Serbia, anthropology, ethnology, minority groups, minority rights, cultural identities, inclusion, multiculturalism, interculturalism

Possibilités et obstacles à la création du Registre inclusif du patrimoine culturel immatériel de la Province autonome de Voïvodine – analyse anthropologique

Dans cet article est analysé l'état actuel de la pratique institutionnelle pour la protection du patrimoine culturel immatériel (PCI) par rapport à l'idée, exposée dans la littérature anthropologique, sur la nécessité de dresser un registre inclusif du PCI sur le territoire de toute la République de Serbie et d'un registre à part pour la Province autonome de Voïvodine. Étant donné les principes de la Convention de l'Unesco sur la protection du PCI et les Directives opérationnelles pour sa mise en œuvre, l'attribution ethnique du patrimoine, proposée comme la solution du problème de la sous-représentation du patrimoine des minorités dans le registre de l'État, se révèle possible à l'analyse, bien qu'insuffisante. Bien que la création des registres parallèles ne soit empêchée ni par la méthodologie de l'Unesco ni par la politique culturelle globale, le Réseau existant de protection, ainsi que le problème de sous-représentation des identités minoritaires seraient résolus d'une manière qui à l'anthropologie et notamment à l'ethnologie appliquée demanderait à l'heure actuelle des abandons théoriques et moraux trop grands. L'analyse d'une discordance entre l'appareil théorique de l'anthropologie, la pratique de l'application de l'ethnologie dans le système de la protection, le cadre juridique pour la protection des minorités nationales et les résultats de l'étude qualitative parmi les communautés minoritaires, rendent compte de la nécessité de la poursuite d'harmonisation entre la science, l'administration et le secteur non gouvernemental à travers une collaboration entre ces secteurs.

Mots clés: patrimoine culturel immatériel, Voïvodine, Serbie, anthropologie, groupes minoritaires, droits minoritaires, identités culturelles, inclusion, multiculturalisme, interculturalité

Primljeno / Received: 22.03.2020.

Prihvaćeno / Accepted: 31.03.2020.